

ROGGELELIE INGEBURGERD OP HET BELGISCHE DEEL VAN DE SINT-PIETERSBERG

Martine Lejeune, Andreas Vesaliuslaan 8, 3500 Hasselt

Toen A. Verlinden en W. Verbeke in juli 1982 een bloeiend exemplaar van de Roggelelie (*Lilium bulbiferum* L. ssp. *croceum* (Chaix) Arcang.) vonden 'in het midden van de Thier de Lanaye', waren W. Verbeke en ik hiervan op gepaste wijze onder de indruk. Ondanks het feit dat de standplaats nogal afgelegen lag en niet gemakkelijk bereikbaar was, dachten we in eerste instantie toch dat het om uitgezette planten ging die vroeg of laat wel weer zouden verdwijnen. Die mening verwoordden we ook in het Maandblad (LEJEUNE & VERBEKE, 1984): "Voorlopig hebben we de plant maar laten staan, omdat we geen zekerheid hebben (over de herkomst). De gebeurlijke eigenaar kan ze best weer komen halen". Dit laatste is niet gebeurd; de soort houdt stand, verbreidt zich, bloeit elk jaar met verschillende exemplaren en lijkt nu helemaal ingeburgerd op haar standplaats.

DE GROEIPLAATS OP DE THIER DE LANAYE

De Roggelelie (figuur 1) werd op de Thier de Lanaye voor het eerst gevonden aan de rand van een zich spontaan ontwikkelend doornstruweel dat tot het Berberidion kan gerekend worden. Berberidion-struwelen vormen op de niet gemaaide of begraasde hellingen van de Maasflank van de Sint-Pietersberg een tussenstadium in de overgang van grasland naar bos (figuur 2). Ze kunnen plaatselijk structureel zeer mooi ontwikkeld en soortenrijk zijn. Het struweel met de Roggelelie is samengesteld uit *Berberis vulgaris*, *Ulmus minor*, *Quercus robur*, *Crataegus monogyna*, *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana*, *Rosa rubiginosa*, *Prunus avium* en *Rubus* sp. Op de plaats waar Roggelelie staat, is er een ondergroei van zowel Berberidion- als Mesobromion- (kalkgrasland)soorten: *Vincetoxicum hirsutaria*, *Viola hirta*, *Agrimonia eupatoria*, *Echium vulgare*, *Teucrium chamaedrys*, *Brachypodium pinnatum*, *Plantago media*, *Leucanthemum vulgare*, *Helianthemum nummularium*, *Achillea millefolium*.

Hier staat nog steeds een groepje lelies; een

fors exemplaar heeft er in 1992 gebloeid met 6 bloeistengels. Van hieruit heeft de soort zich langzaam maar gestaag verspreid naar het eigenlijke grasland van de Thier de Lanaye. Op enkele meters van deze eerste groeiplaats zijn er nu een tweetal andere waar regelmatig bloeiende planten worden waargenomen. Ze zijn gelegen in open kalkgrasland, dat op die plaats de voor de Thier de Lanaye kenmerkende mengeling van Mesobromion- en Arrhenatherion-soorten (zie ook LAMBINON, 1959) vertoont: *Sanguisorba minor*, *Aceras anthropophorum*, *Briza media*, *Brachypodium pinnatum*, *Anthyllis vulneraria*, *Medicago lupulina*, *Plantago media*, *Koeleria macrantha*, *Teucrium chamaedrys*, *Thymus pulegioides*, *Hieracium pilosella*, *Trisetum flavescens*, *Knautia arvensis*, *Avenula pubescens*.

Tekenend in verband met de eerste groeiplaats is dat WEEDA et al. (1991) suggereren dat de Roggelelie oorspronkelijk een zoomplant was; een van de recente vindplaatsen in Nederland bevindt zich ook aan de rand van een bosje (BOS, 1989a).

In totaal beslaat de standplaats nu zo'n ander-

halve are; de populatie bestaat uit een wisselend aantal kiemplanten, een aantal juveniele planten en elk jaar een paar bloeiende exemplaren, in totaal toch enkele tientallen individuen.

VERSPREIDING EN VOORKOMEN

De Roggelelie is een Midden- en Zuid-Europese plant, die hoofdzakelijk in het Alpengebied en de Middengebergten voorkomt, maar in Noord-Duitsland en Oost-Nederland in de laagvlakte afdaalt. Daarbuiten komt ze voor in stinzenmilieus in Duitsland en Zweden (HEGI, 1909; WEEDA et al., 1991). In het gebergte groeit de soort op droge, zonnige zuidhellingen: steilranden en stenige hellingen in gezelschap van xerofiele en thermofiele soorten (HEGI, 1909).

Nochtans komt ze in Centraal Europa ook in andere omstandigheden voor: volgens HEGI (1909) kon ze in Karinthië (Oostenrijk) plaatselijk zo massaal optreden in graanakkers, dat ze de klaprozen verdrong. Dit komt in grote lijnen overeen met het beeld dat van de voormalige groeiplaatsen in onze streken gevormd kan worden op grond van oude gegevens.

In Nederland was haar voornaamste standplaats te vinden in de 'eeuwige' winterroggeakkers op essen in het Drentse district en aan de oostelijke Veluwezoom (WEEDA, 1972; HATTINK, 1980; WEEDA et al., 1991). Ook in Zuid-Limburg, in de buurt van Doenrade werd ze in een roggeakker gevonden (DIJKSTRA, 1973). Nadat tientallen jaren lang is aangenomen dat ze uit Nederland verdwenen was, werd ze in 1972 teruggevonden aan de oostelijke Veluwezoom op de grens van een brandnetelruigte en een roggeakker (WEEDA, 1973) en in 1984 en 1985 te Spaubeek in Zuid-Limburg (VAN DER MEIJDEN & HOLVERDA, 1987; gegevens Plantenstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap). Deze recente Limburgse groeiplaats, langs een spoorlijn, is enigszins afwijkend; de ecologische betekenis ervan is onduidelijk.

Ook in het Noordwest-Duitse Eemsland wordt de Roggelelie door HEGI (1909) vermeld als zijnde een typisch roggeakker-onkruid.

Recente vondsten in dat gebied wijken echter ook af van deze "klassieke" standplaatsen. BOS (1989a) vermeldt twee vindplaatsen in het Eemsdal. Een ervan is een ruderaal overhoekje in een voormalig rivierduingebied, waar de Roggelelie voorkomt in een grazige vegetatie met soorten als *Tanacetum vulgare*, *Holcus lanatus*, *Poa trivialis*, *Anthoxanthum odoratum*, *Plantago lanceolata* en *Achillea millefolium*; plaatselijk komen ook aan schralere omstandigheden gebonden soorten als *Pimpinella saxifraga*, *Aira praecox* en *Hieracium pilosella* voor. De tweede plaats is een wegberm langs de Eems met een *Arrhenatheretum*-vegetatie.

In België zijn de gegevens zeer schaars. In de nederlandstalige uitgave van de flora van België (DE LANGHE et al., 1983) staat enkel dat *Lilium bulbiferum* vroeger in Nederlands Limburg gevonden werd; 'ingevoerd' staat er tussen haakjes bij. Volgens de nieuwste, franstalige editie (LAMBINON et al., 1992) werd de soort 'in min of meer natuurlijke staat' gevonden in het oosten van het Brabants district, op krijt. Het gaat hier om niets anders dan de vondst op de Sint-Pietersberg (LEJEUNE & VERBEKE, 1984).

Nochtans is er van deze soort eerder melding gemaakt in België. In 1827 vond de botanicus Dumortier Roggelelie 'tussen het koren bij Orcq', vlakbij Doornik in de provincie Henegouwen (LETEN, 1991). Deze vondst werd beschouwd als zijnde te twijfelachtig, men dacht dat het om ontsnapte gekweekte planten ging, en om die reden uit de flora verwijderd (BOS, 1989b). In het herbarium GENT van de Gentse universiteit wordt materiaal van de Roggelelie bewaard, afkomstig van een roggeakker bij Turnhout (Antwerpse Kempen). Dit materiaal dateert van 1970 (BOS, 1989b; LETEN, 1991), maar de soort was door de verzamelaar op die plaats ook al gevonden in de jaren '40 (M. Leten, mond. med.).

Met twee meldingen kan weinig gezegd worden over het 'normale' voorkomen van de soort in België. Dat het in beide gevallen gaat om vondsten op akkers sluit aan bij de traditionele Nederlandse gegevens.

Voor standplaatsen die aansluiten bij deze van de Thier de Lanaye, moeten we in elk geval verder van huis, richting Centraal Europa.

FIGUUR 1.
Roggelelie in bloei op
de Thier de Lanaye,
juni 1993.

TENSLOTTE

Tenslotte kunnen we het eens zijn met GATHOYE (1993) waar hij zegt dat we de oorsprong van de Roggelelie op de Sint-Pietersberg wellicht nooit zullen achterhalen.

"Ontsnapt" uit een tuin? In de onmiddellijke omgeving zijn geen tuinen en de bewoners van de dorpen Lanaye en Emael leggen duidelijk geen voorkeur aan de dag voor Roggelelie als tuinplant.

"Vanzelf", door natuurlijke verspreiding? Dit houdt in dat er ergens in de buurt, op een overbrugbare afstand van de Thier de Lanaye, een populatie van deze soort aanwezig was/is. Dat is bij ons weten niet het geval. De afstand die door de geproduceerde broedknolletjes kan worden afgelegd is klein en zoöchorie van de zaden is niet bekend (GATHOYE, 1993).

"Altijd" al aanwezig maar over het hoofd gezien? Hoewel volgens HEGI (1909) de soort niet elk jaar bloeit, is het gezien de kleur en de grootte van de bloemen en de bloeitijd (juni) erg onwaarschijnlijk dat ze in een door botanici intensief bezocht gebied als de Sint-Pietersberg jarenlang systematisch over het

hoofd zou zijn gezien.

Uitgezet door een wellicht goedbedoelende "natuurliefhebber"? Dit is hier de meest voor de hand liggende oplossing. Hoewel. De vindplaats ligt erg afgelegen, niet direct langs een paadje of een gemakkelijke toegangsweg en de helling is er zeer steil. Waarom zou die persoon die plant op zo'n onmogelijke plek hebben neergezet? Tenzij de "goedbedoelende natuurliefhebber" een fanatiek zoeker/onderzoeker van Roggelelie was die "toeval" op die plaats wat zaad of broedknolletjes uit zijn zak is verloren. Ook hiertegen is een en ander in te brengen lijkt me, al was het maar dat de lelie hier van oudsher nooit werd vermeld. We zullen het dus wellicht nooit weten.

Hoe het ook zij, de Roggelelie doet het goed op de Thier de Lanaye, wat van de andere min of meer recente vindplaatsen nauwelijks kan gezegd worden. "Werkt" de Sint-Pietersberg, ondanks de zeer ingrijpende, uithollende behandeling die ze gekregen heeft, dan nog steeds als refugium voor planten die hun hoofdverspreidingsgebied veel zuidelijker en oostelijker hebben, zoals Heimans dit in 1938

FIGUUR 2. Met name op het zuidelijk deel van de Thier de Lanaye treffen we diverse tussenstadia aan in de overgang van grasland naar bos, waaronder fraai ontwikkelde *Berberidion*-struwelen (foto: B. Graatsma).

al beschreef? In dit geval gaat het dan niet zozeer om het meer westelijk voorkomen van een continentale soort, maar om een meer continentaal "gedrag" ervan. "Werkt" ook de door Heimans beschreven migratieroute die de continentale en mediterrane soorten naar de Sint-Pietersberg brengt, nog steeds? Dit is een aantrekkelijke gedachte die in het licht van de steeds nieuwe, verrassende vondsten en ontdekkingen die tot vandaag op de Sint-Pietersberg plaatsvinden, niet overdreven lijkt. Hopen we.

Dat zeldzame soorten aan de rand van hun areaal plots kunnen "verschijnen" (en weer verdwijnen) is een merkwaardig en belangwekkend fenomeen. Om die reden en in de hoop meer inzicht te krijgen in dit mechanisme, wordt de Roggelelie-populatie verder gevolgd op grootte, samenstelling, uitbreiding en zaadzetting.

DANKWOORD

Dank gaat uit naar dr. J.H. Willems voor de kritische bemerkingen bij een vroegere versie van deze tekst.

RÉSUMÉ

PRESENCE DU LIS SAFRANE (*LILIUM BULBIFERUM* SUBSP. *CROCEUM*) A LA MONTAGNE SAINT-PIERRE.

Le Lis safrané (*Lilium bulbiferum* L. subsp. *croceum* (Chaix) Arcang.) a été trouvé à la Montagne Saint-Pierre pour la première fois en 1982. Depuis lors l'espèce s'y est parfaitement implanté.

Le lis est apparu à la limite d'un fourré calcaire bien développé relevant du *Berberidion*; à quelques mètres de distance d'autres petits groupes se sont développées dans une pelouse calcaire.

Le Lis safrané est une espèce des montagnes d'Europe centrale et méridionale où il affectionne surtout les pelouses rases de versant, toujours dans des conditions bien ensoleillées. Dans les plaines des Pays-Bas et de l'Emsland en Allemagne il est connu comme plante messicole.

L'origine de la station de la Montagne Saint-Pierre est obscure. Il serait aventureux de

soutenir que le lis s'est naturalisé à partir d'un jardin proche, ou que sa présence est naturelle ou qu'il a été introduit volontairement par un "naturaliste". On peut espérer que le phénomène de migration des espèces dont l'aire principale de répartition se situe beaucoup plus au sud ou à l'est, se déroule toujours actuellement.

LITERATUUR

- BOS, F., 1989A. De Roggelelie (*Lilium bulbiferum* L. subsp. *croceum* (Chaix) Baker) nog steeds in Drenthe en Noordwest Duitsland. *Gorteria* 15: 59-61.
- BOS, F., 1989B. De Roggelelie nog steeds wild in Drenthe en Noord-Duitsland. *Natura* 86: 79-83.
- DE LANGHE, J.E., L. DELVOSALLE, J. DUVIGNEAUD, J. LAMBINON & C. VANDEN BERGHEN, 1983. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten). Meise, Patrimonium Nationale Plantentuin, 970 p.
- DIJKSTRA, S.J., 1973. *Lilium bulbiferum* L. in Limburg. *Gorteria* 6: 203.
- GATHOYE, J.-L., 1993. Le Lis safrané (*Lilium bulbiferum* subsp. *croceum*) présent depuis plus de 10 ans dans la réserve naturelle de la Montagne Saint-Pierre. *Natura Mosana* 46 (2): 72-78.
- HATTINK, TH.A., 1980. *Lilium bulbiferum* L. In: Mennema, J., J.A. Quenée-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), Atlas van de Nederlandse flora. I. Amsterdam, Kosmos: 143.
- HEGI, G., 1909. Illustrierte Flora von Mittel-Europa. Band II. München-Berlin, J.F. Lehmanns Verlag, 405 p.
- HEIMANS, J., 1938. De St.-Pietersberg als plantengeografisch bastion. In: Van Schaik, D.C. et al., De Sint Pietersberg. Maastricht, Leiter-Nypels: 258-272.
- LAMBINON, J., 1959. Excursion du dimanche 14 juin 1959 à la Montagne Saint-Pierre. *Natura Mosana* 12 (2): 34-39.
- LAMBINON, J., J.E. DE LANGHE, L. DELVOSALLE & J. DUVIGNEAUD, 1992. Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du Nord de la France et des Régions voisines (Ptéridophytes et Spermatophytes). Meise, Patrimoine du Jardin botanique national, 1092 p.
- LEJEUNE, M. & W. VERBEKE, 1984. Floristische notities en de invloed van beheersmaatregelen op de kalkgraslanden van de Sint-Pietersberg (Provincie Luik, België). IV. Floristische gegevens over de Sint-Pietersberg. *Natuurhist. Maandbl.* 73 (10): 190-194.
- LETEN, M., 1991. Hoeveel twijfel is toegestaan? De problematiek van betwistbare floristische opgaven. *Dumortiera* 49: 22-35.
- VAN DER MEIJDEN, R. & W.J. HOLVERDA, 1987. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1985 en 1986. *Gorteria* 13: 221-242.
- WEEDA, E.J., 1972. Een recente vondst van *Lilium bulbiferum* L. subsp. *croceum* (Chaix) Arcang. *Gorteria* 6: 140.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, C. WESTRA & T. WESTRA, 1991. Nederlandse oecologische flora. Wilde planten en hun relaties 4. Amsterdam, IVN, VARA en Vewin: 317 p.